

**ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ**

Նաբինե Էռնեստի Միրզոյան

**ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՆՎՃԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՆ
ՌԻՄԿԵՐԻ ՀԱՄԱԼԻՐ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ԵՎ ԿԱՆԽԱՏԵՍՄԱՆ
ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ ՀՀ-ում:**

**Ը.00.02 - «Տնտեսության, նրա ոլորտների տնտեսագիտություն և
կառավարում» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի
գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության**

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ – 2015

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Երևանի պետական համալսարանում

Գիտական ղեկավար՝

Տեխնիկական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ՝
Հարություն Վարազդատի Զաքոյան

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝

Տնտեսագիտական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ՝
Հայկ Գերասիմի Մնացականյան
Տնտեսագիտական գիտությունների թեկնածու, ասիստենտ՝
Տիգրան Սերգեյի Կարապետյան

Առաջատար կազմակերպություն՝

ՀՀ ԳԱԱ Մ. Զոթանյանի անվան
տնտեսագիտության ինստիտուտ

Ատենախոսության պաշտպանությունը կայանալու է 2015 թվականի նոյեմբերի 27–ին, ժամը 13.30 – ին Երևանի պետական համալսարանում գործող ՀՀ ԲՈՅ-ի տնտեսագիտության 015 մասնագիտական խորհրդի նիստում:

Հասցե՝ 0009, ք. Երևան, Աբովյան 52:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ Երևանի պետական համալսարանի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2015 թվականի հոկտեմբերի 26 –ին:

015 մասնագիտական խորհրդի
գիտական քարտուղար,
տեխնիկական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր՝

Ա. Վ. Առաքելյան

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Դետազոտության թեմայի արդիականությունը: Ձարգացող երկրներում տնտեսության զարգացման հիմնական նախադրյալներից մեկը իրավաբանական անձանց կողմից առևտրային բանկերից և վարկային կազմակերպություններից վարկային ռեսուրսների մեթոդավման գործընթացի բնականոն ապահովումն է: Ֆինանսական համակարգում աճող մրցակցությունը, առևտրային բանկերի կապիտալի համարժեքության վերաբերյալ ԴԳ ԿԲ նորմատիվները և Բազել II-ով (ԲազելIII) սահմանված պահանջները, շուկայում դիրքը ամրապնդելու և զարգանալու ձգտումները, հատկապես ֆինանսական կայունության ապահովումը, մասնավորապես այն առևտրային կազմակերպությունների անվճարունակության ռիսկերի գնահատման և կանխատեսման անհրաժեշտությունը, որոնք ունեն կամ պատրաստվում են ունենալ պարտային պարտավորություններ առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների առջև (այսուհետ՝ փոխառու-իրավաբանական անձիք) ստիպում են առևտրային բանկերին և վարկային կազմակերպություններին ավելի ու ավելի մեծ ուշադրության արժանացնել փոխառու միջոցների կառավարմանը և պայմանագրային հարաբերությունների մեջ գտնվող կազմակերպությունների վարկունակության մակարդակի գնահատմանը վարկանիշ շնորհելու միջոցով: Վարկանիշը իրենից ներկայացնում է համապարփակ ցուցանիշ, որը բնութագրում է փոխառու-իրավաբանական անձի վարկունակության դասը: Վարկանշումը կատարվում է գումարային այն բոլոր ցուցանիշների հիման վրա, որոնք բնութագրում են փոխառու-իրավաբանական անձի եկամուտ ստանալու կարողությունը, ակտիվների ավարտար լինելը, կառավարման ունակությունը, պարտավորությունների մարման պատրաստակամությունը և պարտաճանաչությունը: Վարկանշման մեխանիզմի կիրառումը և վարկանիշի շնորհումը ավարտին է հասցնում առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների կողմից վարկունակ փոխառու-իրավաբանական անձանց ընտրությունը: Բացի այդ, վարկանիշը ուղեցույց է տրամադրվող վարկի մեծությունը որոշելիս, ֆինանսական վիճակի վերլուծության ժամանակ պահուստների ստեղծման նպատակով վարկային պորտֆելի որակն գնահատելիս, փոխառու-իրավաբանական անձի սնանկության հավանականության ցուցանիշը հաշվարկելիս, գործարքների իրականացման գնային պայմանները սահմանելիս, ռիսկի վճարի տոկոսադրույքը հաշվարկելիս, տրամադրվող վարկի գծով սպասելի և չնախատեսված կորուստների մեծությունը գնահատելիս և մի շարք այլ դեպքերում: Հաշվի առնելով ԴԳ-ում միջազգային վարկանշող գործակալությունների (Moody's, Fitch, S&P), ինչպես նաև ԴԳ ԿԲ կողմից իրականացվող փոխառու-իրավաբանական անձանց վարկանշման անցնան ծածկույթը՝ ԴԳ առևտրային բանկերը և վարկային կազմակերպությունները ստիպված են ինքնուրույն վարկանշել պոտենցիալ փոխառու-իրավաբանական անձանց: Վերջինս պահանջում է առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների կողմից փոխառու-իրավաբանական անձանց վերաբերող մեծաքանակ տվյալների և ցուցանիշների ընտրություն, վերլուծություն և գնահատում: Յուրաքանչյուր առևտրային բանկ, ըստ Բազելյան կոմիտեի, պետք է ինքնուրույն ընտրի ներքին վարկանշման իր կողմից կիրառվող մոդելը:

Մասնագիտական գրականության մեջ վարկանշմանը մի շարք հեղինակներ են անդրադարձել՝ Օ. Լավրուշինը, Ե. Շատալովան, Ա.Գ. Շերեմետը, Կ. Ռ. Արմենակյանը, Ա. Մ. Ջանվեյանը, Ի. Վիշնյակովը, Վ. Ստուպակովը և այլոք: Վերջիններս առաջարկել են վարկանշման իրենց մոդելները՝ համապատասխան ցուցանիշների համակարգով, շնորհվող բալերով, դասերի քանակով և այլն, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի իր առավելություններն ու թերությունները, որոնց հաշվի առնելով մշակվել է ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցում, որի մեջ շտկված են փոխառու-իրավաբանական

նական անձանց ներքին վարկանշման գործող մեխանիզմների թերութունները և որը հիմնված վերջիններիս առավելությունների, ինչպես նաև տնտեսության և ֆինանսական միջավայրերի ժամանակակից միտումների վրա:

Վերոնշյալն իր ազդեցությունն է ունեցել ներկայացված ատենախոսության թեմայի ընտրության վրա՝ պայմանավորելով վերջինիս արդիականությունը:

Յետազոտության նպատակը և խնդիրները: Ատենախոսության թեմայի հետազոտության հիմնական նպատակն է ՀՀ առևտրային բանկերում և վարկային կազմակերպություններում փոխառու-իրավաբանական անձանց անվճարունակության ռիսկերի համալիր գնահատումը և կանխատեսումը ներքին վարկանիշի շնորհման ալգորիթմի միջոցով՝ վարկային ռիսկի քանակական և փորձագիտական գնահատման հիման վրա: Նշված նպատակի իրագործման համար ատենախոսության շրջանակներում տարանջատվել են հետևյալ խնդիրները.

- իրականացնել անվճարունակության ու սնանկության ռիսկերի գնահատման և վարկանշման մոդելների և դրանց կառուցման ժամանակակից միտումների ուսումնասիրություն ու վերլուծություն:
- վերլուծել հրապարակված ներքին վարկանշման մոդելների առավելությունները և թերությունները,
- բացահայտել հրապարակված ներքին վարկանշման մոդելների կիրառելիության առանձնահատկությունները ՀՀ ֆինանսական համակարգում,
- վերլուծել վարկանշային գնահատման գործընթացը և վարկանիշի օգտագործման ուղղությունները,
- իրականացնել վարկային ռեսուրսների գծով սպասելի և չնախատեսված կորուստների և շնորհվող ներքին վարկանիշերի միջև փոխադարձ կապի ձևավորում,
- իրականացնել վարկային ռեսուրսների սահմանաչափերի և շնորհվող ներքին վարկանիշերի միջև փոխադարձ կապի ձևավորում,
- վարկանշման գործընթացի իրականացման շրջանակներում գնահատել և կանխատեսել փոխառու-իրավաբանական անձի գործունեությանը բնորոշ որակական ռիսկերը,
- մշակել ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցում՝ վարկային ռիսկի քանակական և փորձագիտական գնահատմանը ենթարկվող գործոնների ընտրության, վերլուծության և գնահատման հիման վրա:

Յետազոտության օբյեկտը և առարկան:

Ատենախոսության թեմայի շրջանակներում կատարված ուսումնասիրությունների հիմնական օբյեկտը ՀՀ-ում գործող առևտրային բանկերում և վարկային կազմակերպություններում սպասարկվող փոխառու-իրավաբանական անձիք են: Յետազոտության առարկան ՀՀ առևտրային բանկերում և վարկային կազմակերպություններում փոխառու-իրավաբանական անձանց անվճարունակության ռիսկերի համալիր գնահատման և կանխատեսման հիմնախնդիրներն են՝ ներքին վարկանիշի շնորհման միջոցով:

Յետազոտության տեսական, տեղեկատվական և մեթոդաբանական հիմքերը:

Կատարված հետազոտության համար տեսական և մեթոդաբանական հիմք են հանդիսացել արտերկրյա և հայրենական տնտեսագետների՝ փոխառու-իրավաբանական անձանց վարկանշման մեխանիզմներին առնչվող հետազոտությունները, հրապարակումները և մշակված մոդելները:

Տեղեկատվական հիմք են հանդիսացել փոխառու-իրավաբանական անձանց

ֆինանսատնտեսական գործունեությունը կարգավորող ՀՀ օրենքներ, ՀՀ ԿԲ նորմատիվ իրավական ակտեր, ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության տեղեկագրերն ու վիճակագրական տվյալները և այլն:

Ատենախոսության թեմայի վերլուծության ընթացքում կիրառվել են ուսումնասիրության վիճակագրական, համեմատական և տնտեսամաթեմատիկական մեթոդներ:

Հետազոտության գիտական նորույթ:

Ատենախոսության գիտական նորույթները, որոնք պայմանավորված են հետազոտությունում առաջադրված խնդիրների լուծմամբ, կայանում են հետևյալում.

- մշակվել է փոխառու-իրավաբանական անձանց ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցում, որը հիմնված է վարկային ռիսկի քանակական և փորձագիտական գնահատումների վրա,
- իրականացվել է փոխառու-իրավաբանական անձանց վարկանշման վրա ազդող քանակական և փորձագիտական գնահատմանը ենթարկվող գործոնների վերլուծություն, ընտրություն և գնահատում,
- իրականացվել է փոխառու-իրավաբանական անձանց գործունեության որակական ռիսկերի ընտրություն և գնահատում:
- առևտրային բանկերում և վարկային կազմակերպություններում վարկային ռիսկերի կառավարման արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով մշակվել է շնորհված ներքին վարկանիշերի, ռիսկերի վճարի և վերջիններիս համապատասխանեցված պահուստների մեծության սամոդլակ:

Ատենախոսության տեսական և կիրառական նշանակությունը:

Ներկայացվող ատենախոսության թեմայի հետազոտությունը ևս մեկ քայլ է առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների կողմից փոխառու-իրավաբանական անձանց ներքին վարկանշման մոդելների բարելավման գործընթացում, քանի որ վերջինս կառուցված է ներքին վարկանշման գործող մոդելների թեթևությունները հաշվի առնելով և առավելությունները զարգացնելով:

Ատենախոսության շրջանակներում ուսումնասիրված և ներկայացված նյութերը մասնավորապես փոխառու-իրավաբանական անձանց ներքին վարկանշումը, կարող են օգտակար լինել առևտրային բանկերի, վարկային և առևտրային կազմակերպությունների, ինչպես նաև ներքին վարկանշման հիմնահարցերով զբաղվող մասնագետների համար:

Հետազոտության արդյունքների փորձարկումը և հրապարակումները:

Ատենախոսության շրջանակներում մշակված ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցումը կիրառվել է առևտրային կազմակերպությունների ներքին վարկանիշի շնորհման գործընթացում:

Աշխատանքի տեսամեթոդական, ինչպես նաև գործնական արդյունքները զեկուցվել և քննարկվել են ԵՊՀ ՏՆտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետի ուսանողների, ասպիրանտների և երիտասարդ դասախոսների միջազգային գիտական կոնֆերանսներում և տեղ են գտել վերջիններիս նյութերի ժողովածուներում, ինչպես նաև հրապարակվել են գիտական մամուլում:

Հեղինակի կողմից ատենախոսության թեմայի շուրջ լուսաբանված հիմնահարցերը հրապարակվել են 4 գիտական հոդվածներում:

Ատենախոսության ծավալը և կառուցվածքը:

Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլուխներից, եզրակացություններից և առաջարկություններից, օգտագործված գրականության ցանկից և հավելվածներից: Աշխատանքի ծավալը կազմում է 127 տպագիր էջ՝ առանց հավելվածների:

ԱՏԵՆԱԽՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ատենախոսության ներածության մեջ հիմնավորված են հետազոտվող թեմայի արդիականությունը, ձևակերպված են հետազոտության նպատակները և հիմնական խնդիրները, սահմանված են օբյեկտը և առարկան, շարադրված են հետազոտության գիտական արդյունքները և գիտական նորույթները, ինչպես նաև ներկայացված են հետազոտության արդյունքների տեսական և գործնական կիրառման հնարավորությունները:

Ատենախոսության առաջին՝ «Փոխառու-իրավաբանական անձանց վարկանշման մոդելների համեմատություն և դրանց կառուցման զարգացման միտումների վերլուծություն», գլխում կատարվել է արդյունաբերության և առևտրի ճյուղերի վերլուծություն, իրականացվել է միջազգային վարկանշային գործակալությունների կողմից (Standard and Poor's, Moody's, Fitch) վարկանշման ընդհանուր դրույթների վերլուծություն, ներկայացվել են վարկանշման մոդելները և դրանց կառուցման ժամանակակից միտումները:

2009 թվականին ՀՀ կառավարությունը նախածեռնեց միջոցառումներ, որոնք ուղղված էին սկսված ճգնաժամի հետևանքների շուտափույթ վերացմանը, ինչպես նաև ճյուղում կառուցվածքային խնդիրների լուծմանը և ներդրումային ծրագրերի խթանմանը: 2009 թվականին վարկավորման գործընթացը արդյունաբերության ոլորտում ակտիվացավ, քանի որ ՀՀ կառավարությունն սկսեց իրականացնել տնտեսության կայունացման վարկավորման ծրագիրը՝ Ռուսաստանի Դաշնության կողմից տրամադրած պետական վարկի միջոցներով: Կատարված աշխատանքի արդյունքում 2010 թվականին արձանագրվեց արդյունաբերության ոլորտի 9.7 տոկոս աճ¹: Սակայն 2012 և 2013 թվականներին այդ ցուցանիշը նվազեց՝ կազմելով համապատասխանաբար 2.7 և 0.5 տոկոս: 2014 թվականին արդյունաբերության ոլորտի աճը կազմել է 2.7 տոկոս²: Արդյունաբերության ոլորտի աճի տեմպերի նվազումը կարելի է բացատրել ինչպես համաշխարհային տնտեսական գործոնների ազդեցությամբ, այնպես էլ ՀՀ տնտեսության ներքին գործոններով:

Համաշխարհային ճգնաժամն իր ազդեցությունն է ունեցել տնտեսության բոլոր ճյուղերի վրա՝ ազդելով ոչ միայն վերջիններիս ցուցանիշների նվազման, այլ նաև կառուցվածքի վրա: 2009 թվականին առևտրի շրջանառությունը 2008 թվականի համեմատ նվազել էր 4.9 տոկոսով: Բացի այդ 2009 թվականին փոխվել էր նաև առևտրի շրջանառության կառուցվածքը. նախորդ տարվա համեմատ մանրածախ առևտուրը աճել էր ի վնաս մեծածախի և ավտոմեքենաների առևտրի, ինչը պայմանավորված էր ճգնաժամի հետևանքով սպառողների եկամուտների կրճատմամբ: 2011 թվականին³ նախորդ տարվա համեմատ ճյուղում առևտրի շրջանառության աճ գրանցվեց՝ 3.5 տոկոս, իսկ մատուցվող ծառայությունների ոլորտում՝ 11 տոկոս, ինչը վկայում էր ՀՀ բնակչության սոցիալ-տնտեսական վիճակի բարելավման մասին: Հաջորդ տարի ճյուղի աճը նվազեց, սակայն 2014 թվականին² 2013-ի համեմատ 4.2 տոկոս աճ արձանագրվեց: Առևտրի ճյուղի աճը վերջին տարիներին արտացոլվում է նաև առևտրային բանկերի կողմից ռեզիդենտներին տրված վարկերի ճյուղային կառուցվածքում, որտեղ առկա է առևտրի ոլորտի գերակայություն:

Գծապատկեր 1-ում ներկայացված են տնտեսության հիմնական ճյուղերին առևտրային բանկերի կողմից տրված վարկերի տեսակարար կշիռները 2015 թվա-

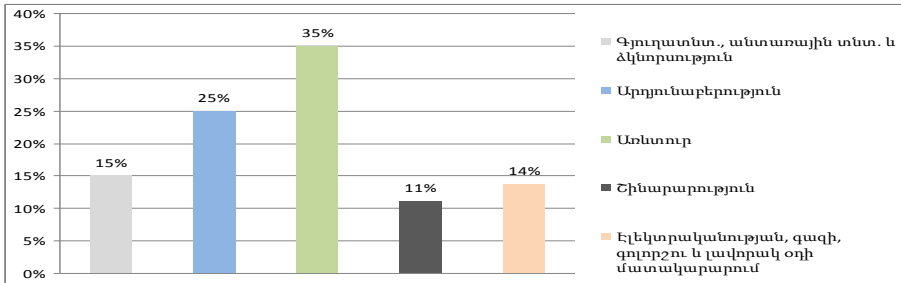
¹ ՀՀ կառավարության գործունեության արդյունքներ՝ <http://report.gov.am/>

² ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2014 թվականին, ՀՀ ԱԿԾ, www.armstat.am, Երևան, 2015

³ ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2011 թվականին, ՀՀ ԱԿԾ, www.armstat.am, Երևան, 2012

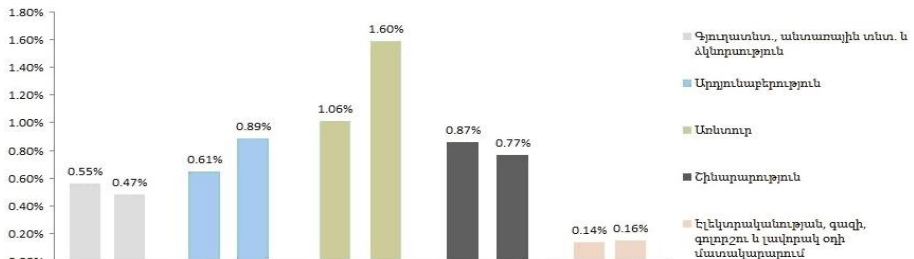
կանի փետրվարի դրությամբ⁴, որտեղ ակնհայտ է առևտրի և արդյունաբերության ճյուղերի գերակայությունը, ինչով էլ պայմանավորված է վերջիններիս մեծ տեսակարար կշիռը առևտրային բանկերի չափաստող ակտիվներում (գծապատկեր 2)⁵:

Գծապատկեր 1. Առևտրային բանկերի կողմից ռեզիդենտներին տրված վարկերի ընտրված հինգ ճյուղերի կառուցվածք (արտահայտված համամասնական տոկոսներով)⁶:

Առևտրային բանկերի չափաստող ակտիվների տեսակարար կշիռներն ըստ տնտեսության բոլոր ճյուղերի 2015 թվականի օգոստոսին 2014 թվականի համեմատությամբ աճել են, ինչը վկայում է առևտրային բանկերի կողմից փոխառու-իրավաբանական անձանց վարկունակության գնահատման խնդիրների հրատապ լուծման անհրաժեշտության մասին:

Գծապատկեր 2. Առևտրային բանկերի չափաստող ակտիվների տեսակարար կշիռներն ըստ տնտեսության ճյուղերի (արտահայտված տոկոսներով)⁷

Standard and Poor's-ը, Moody's-ը և Fitch-ը կազմում են միջազգային վարկանշային գործակալությունների «Մեծ եռյակ»⁸, որոնք վարկանիշ են շնորհում ֆինանսական ինստիտուտների լայն շրջանակին՝ առևտրային բանկեր, ֆինանսական և առևտրային կազմակերպություններ և այլն⁹: Վերջիններս տարիներ շարունակ

⁴ ՀՀ ԿԲ տեղեկագիր (փետրվար 2015թ), վարկային ներդրումներ, առևտրային բանկերի կողմից ռեզիդենտներին տրված վարկերի ճյուղային կառուցվածք:

⁵ ՀՀ ԿԲ տեղեկագիր (փետրվար 2015թ), վարկային ներդրումներ, առևտրային բանկերում չափաստող ակտիվների տեսակարար կշիռն ըստ ոլորտների:

⁶ Գծապատկերը կառուցված է հեղինակի կողմից՝ [4]–ի և [5] –ի տեղեկատվության հիման վրա:

⁷ Գծապատկերը կառուցված է հեղինակի կողմից՝ [4]–ի և [5] –ի տեղեկատվության հիման վրա:

⁸ Турсунов Т. М., Рейтинговые агентства и их роль на рынке структурированных финансовых инструментов // Корпоративные финансы, СПб, 2010, номер 3. стр 81.

⁹ www.standardandpoors.com, www.moody.com, www.fitchratings.ru/ru/regulatory/ratings-definitions.html

նակ կիրառում են իրենց կողմից մշակված վարկանշման մոդելները (որոնց միայն ընդհանուր դրույթներն են հանրությանը հայտնի) և արդեն կարողացել են բավականին մեծ վիճակագրություն հավաքագրել իրենց կողմից շնորհվող վարկանիշերի իրատեսական լինելու կամ չլինելու վերաբերյալ: Սակայն, հաշվի առնելով այն փաստը, որ նույնիսկ զարգացած երկրներում փոխառու-իրավաբանական անձանց քիչ տոկոսն ունի մասնագիտացված գործակալությունների կողմից տրված վարկանիշ (հաշվի առնելով զգալի ծախսերն ու պահանջվող տեղեկատվության մեծաքանակ լինելը) առևտրային բանկերը և վարկային կազմակերպությունները ստիպված են ինքնուրույն վարկանշել պոտենցիալ փոխառու-իրավաբանական անձանց: Այն դեպքում, երբ փոխառու-իրավաբանական անձն ունի միջազգային վարկանշման գործակալությունների կողմից շնորհված վարկանիշ, վերջիններս վարկային գործարքը ընթացքում պարզապես հիմնվում է տվյալ վարկանիշի վրա:

Մասնագիտական գրականության մեջ վարկանշմանը անդրադարձել են մի շարք հեղինակներ, որոնցից յուրաքանչյուրը առաջարկում է ներքին վարկանշման իր մոդելը՝ իր առավելություններով և թերություններով (մասնավորապես որոշ մոդելներում բացակայում են ֆինանսական ցուցանիշների և փորձագիտական գնահատման գործակիցների հստակ խմբեր, ֆինանսական ցուցանիշների և փորձագիտական գնահատման գործակիցների գծով շնորհվող բալերի միջակայքեր, հստակեցված չեն քանակական և փորձագիտական գնահատմանը ենթարկվող գործակիցների կշիռները, որոշ վարկանշման մոդելներում առաջարկվում և վերլուծվում են միմյանց հետ ուժեղ կոռելյացիոն կապ ունեցող գործակիցներ և ցուցանիշներ, չի վերլուծվում շնորհված ներքին վարկանիշերի և տրամադրվող վարկային ռեսուրսների սահմանաչափերի միջև առկա կապը և այլն): Բացի այդ ԳԳ-ում՝ կախված տնտեսության առանձնահատկություններից՝ շուկայի տարողունակությունից, կազմակերպության գործունեության ծավալներից, արտահանման դժվարություններից և այլն, առկա են վարկավորման առանձնահատկություններ, որոնք իրենց ազդեցությունն են թողնում փոխառու-իրավաբանական անձանց շնորհվող ներքին վարկանիշերի վրա:

Կազմակերպությունների անվճարունակության ռիսկերի վերլուծությունը բազմափուլ գործընթաց է: Այն պահանջում է առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների համապատասխան մասնագետների կողմից փոխառու-իրավաբանական անձին վերաբերվող մեծաքանակ տվյալների և ցուցանիշների ճիշտ ընտրություն և վերլուծություն վերջինիս վարկանիշ շնորհելու նպատակով, որը թույլ կտա հիմնավորված կառավարչական որոշումներ ընդունել՝ վարկավորման ռիսկերը հաշվի առնված: Այդ է պատճառը, որ առկա է ներքին վարկանշման այնպիսի մոդելի պահանջ, որը համապարփակ տեղեկատվություն կտրամադրի, արդի կլիմի տվյալ ժամանակահատվածում, հասկանալի և դյուրին կիրառելի կլիմի, ինչպես նաև կհամապատասխանի տվյալ երկրի ֆինանսական համակարգի մենթալիտետին: Բազելյան կոմիտեն¹⁰ նշում է, որ առևտրային բանկերը պետք է մշակեն սեփական ներքին վարկանշման մոդելներ և կարողանան ապացուցել, որ իրենց ներքին վարկանշման մոդելները ապահով են և անփոփոխ ժամանակի ընթացքում:

Ատենախոսության երկրորդ՝ «Վարկանշային գնահատումը իբրև վարկային ռիսկի կառավարման արդյունավետության բարձրացման հիմք», գլխում ներկայացվել են վարկանշային գնահատման գործընթացը և վարկանիշի օգտագործման ուղղությունները, կատարվել է առևտրային բանկերում փոխառու-իրավաբանական անձանց ներքին վարկանշման մոդելների համեմատական վերլուծություն, կատար-

¹⁰ The New Basel Capital Accord, Basel Committee, 2001. p 32.

վել է վարկային ռեսուրսների գծով սպասելի և չնախատեսված կորուստների գնահատում, որոշվել են առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների կողմից փոխառու-իրավաբանական անձանց տրամադրվող վարկային ռեսուրսների սահմանաչափերը:

Յուրաքանչյուր երկրում գոյություն ունեն փոխառու-իրավաբանական անձանց գործունեության առանձնահատկություններ պայմանավորված շուկայի մեծությամբ, բանկային մենթալիտետով, քաղաքական և իրավական դաշտերով և այլն: Վերոնշյալ պատճառները հաշվի առնելով, ըստ Բազելյան կոմիտեի, յուրաքանչյուր առևտրային բանկ պետք է ունենա իր ներքին վարկանշման մոդելը: Փոխառու-իրավաբանական անձանց ձեռնտու է վարկանշումը, քանի որ լավ վարկանիշը կապահովի վերջիններիս հանդեպ կոնտրահենտների վստահությունը, վարկային ռեսուրսներ ներգրավելու գործընթացը ավելի կոյուրացնի և այլն: Օբյեկտիվ վարկանիշը նվազեցնում է վարկունակ փոխառու-իրավաբանական անձանց վարկային ռեսուրսների մասնակի կամ ամբողջությամբ տրամադրման մեթոման ռիսկը: Վարկանշման գործընթացի առաջին փուլը առևտրային բանկի կամ վարկային կազմակերպության համապատասխան ստորաբաժանման կողմից վարկանշվող փոխառու-իրավաբանական անձի վերաբերյալ տեղեկատվության հավաքագրումն է, ընդ որում ներկայացվող ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցման համաձայն, անհրաժեշտ տեղեկատվությունը չպետք է սահմանափակվի միայն պաշտոնական ֆինանսական հաշվետվություններով, անհրաժեշտ է վերլուծել նաև կառավարչական հաշվետվությունները, որոնք փոխառու-իրավաբանական անձը պետք է տրամադրի առևտրային բանկին կամ վարկային կազմակերպությանը վարկային ռեսուրսներ ներգրավելիս:

Ներկայացվող ներքին վարկանշման մշակված մեթոդական մոտեցման համաձայն վարկանիշ շնորհելու նպատակով քանակական գնահատման շրջանակներում պետք է օգտագործվի հետևյալ տեղեկատվությունը՝ փոխառու-իրավաբանական անձի հաշվապահական հաշվեկշիռ, կանոնադրական կապիտալում համահիմնադիրների կողմից դրամական մուտքերի գծով պարտքերի վերաբերյալ տեղեկանք, անձնակազմի աշխատավարձերի գծով ժամկետանց պարտավորությունների բացակայության վերաբերյալ տեղեկանք և այլն: Ներկայացվող մշակված ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցման համաձայն փորձագիտական գնահատման շրջանակներում վարկանիշ շնորհելու նպատակով պետք է օգտագործել հետևյալ տեղեկատվությունը՝ ազգային վիճակագրական ծառայության կողմից հրապարակված տվյալներ, առևտրային բանկից քաղվածք փոխառու-իրավաբանական անձի վերջին մեկ տարվա ընթացքում բանկային հաշիվների շրջանառության վերաբերյալ, փոխառու-իրավաբանական անձի վարկային պատմության վերաբերյալ տեղեկատվություն, տեղեկատվության այլ տիպի աղբյուրներ, որոնց կարելի է գնահատել որպես հավաստի, ի դեպ յուրաքանչյուր առևտրային բանկ կամ վարկային կազմակերպություն ինքն է սահմանում տեղեկատվության իր կողմից ընդունելի հավաստիության աստիճանը: Բազելյան կոմիտեն նշում է, որ առևտրային բանկերը գնալով ավելի ու ավելի են կատարելագործում փոխառու-իրավաբանական անձանց ներքին վարկանշման իրենց կողմից կիրառվող մոդելները¹¹ և հետզհետե ավելի ստույգ, իրատեսական և վստահելի վարկանիշեր են կարողանում շնորհել, ինչը բացարձակ անհրաժեշտություն է, քանի որ առևտրային բանկերը աշխատում են արտաքին գործոնների անընդհատ փոփոխության պայմաններում:

Վարկանշման մոնիթորինգը վարկանշման գործընթացի կարևորագույն փուլերից

¹¹ Range of Practise in Banks Internal Rating systems, Базельский комитет по банковскому надзору, 2000. стр. 9.

մեկն է: Վարկանիշի մոնիթորինգը նպատակահարմար է իրականացնել վեց ամիսը կամ տարեկան մեկ անգամ: Այն դեպքում, երբ երկրի կամ համաշխարհային ասպարեզի քաղաքական կամ տնտեսական դաշտում տեղի են ունենում էական փոփոխություններ, մոնիթորինգը կարող է իրականացվել արտահերթ՝ վերլուծելու և գնահատելու համար տվյալ գործոնի ազդեցությունը փոխառու-իրավաբանական անձի շնորհված ներքին վարկանիշի վրա: Արտերկրյա առևտրային բանկերում կիրառվող ներքին վարկանշման մոդելներից յուրաքանչյուրն ունի իր առանձնահատկությունները: Ռուսաստանի Դաշնությունում գործող առևտրային բանկերին անդրադառնալիս բախվում ենք վերջիններիս նմանությանը ՀՀ առևտրային բանկերին, քանի որ ԱՊՀ բոլոր երկրներում բանկային համակարգը, բանկային կուլտուրան նույնն էր և մինչ այժմ, կարծես, բանկային համակարգի այնժամանակյա մենթալիտետը դժվար է վերափոխվում ժամանակակից միտումներին համապատասխան: Իսկ եվրոպական և ամերիկյան առևտրային բանկերին անդրադարձը հաճախ ի ցույց է դնում վերջիններիս գերազանցությունը և կողմնորոշում տեղական առևտրային բանկերին վերափոխման հետագա ընթացքի ժամանակ:

Բազելյան կոմիտեի կողմից մշակված առևտրային բանկի կապիտալի համար-ժեքությանը վերաբերող համաձայնագրում մեծ ուշադրություն է դարձվում բանկային ռիսկերի էության վերլուծությանը, մասնավորապես տարբերակվում են սպասելի և չնախատեսված կորուստները՝ որևէ ռիսկի հետ կապված: Առևտրային բանկը փոխառու-իրավաբանական անձի հետ վարկային պայմանագիր կնքելիս հաշվարկված սպասելի կորուստների հատուցման նպատակով ավելացնում է բազային տոկոսադրույքը: Սակայն այն դեպքում, երբ վարկի անվերադարձելիության հավանականությունը մեծ է, ներկայացվող մշակված ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցման համաձայն վարկային ռեսուրսը չպետք է տրամադրվի նույնիսկ բարձր տոկոսադրույքով և պահանջարկի առկայության պայմաններում: Նման կերպ առևտրային բանկերը որոշակի վարկանիշից ցածր այլևս վարկ չեն տրամադրում (օրինակ՝ ներկայացվող ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցման շրջանակներում CC-ից ցածր վարկանիշ ունենալու դեպքում փոխառու-իրավաբանական անձին վարկ չպետք է տրամադրել): Սպասելի կորուստների գծով պահուստներ ստեղծելիս սպասելի կորուստների մեծությունից պետք է հանել վերջիններիս այն մասը, որը հատուցվում է բազային տոկոսադրույքի բարձրացման հաշվին (հավելյալ տոկոսադրույք), այլապես միևնույն ռիսկը կապահովագրվի երկու անգամ:

Սպասելի հնարավոր կորուստների հատուցման նպատակով առևտրային բանկերը ձևավորում են վարկերի և վարկային ռիսկ պարունակող այլ վարկային ակտիվների գծով պահուստներ: Ստեղծվող պահուստները համարվում են առևտրային բանկի համար ծախս, որի հատուցումը որոշ չափով ներառված է ռիսկի վճարի մեջ: Ռիսկի վճարը իրենից ներկայացնում է այն հավելյալ գումարը, որը փոխառու-իրավաբանական անձը ստիպված է վճարել, քանի որ վերջինիս հետ համագործակցությունը առևտրային բանկը կամ վարկային կազմակերպությունը որակել է որպես ռիսկային՝ շնորհիլով վերջինիս ռիսկայնության տվյալ մակարդակին համապատասխանող ներքին վարկանիշ: Ըստ այդմ, տրամադրվող վարկային ռեսուրսի տոկոսադրույքը(1), պետք է հավասար լինի՝

$$S_{\text{վո}} = S_{\text{բ}} + S_{\text{ց}} + S_{\text{ռվ}} \quad (1)$$

որտեղ՝

$S_{\text{վո}}$ – վարկային ռեսուրսի ներգրավման տոկոսադրույք,

$S_{\text{բ}}$ – բազային տոկոսադրույք,

$S_{\text{ց}}$ – շահույթի տոկոսադրույք,

$S_{\text{ռվ}}$ – ռիսկի վճարի տոկոսադրույք (հավելյալ տոկոսադրույք):

Աղյուսակ 1. Շնորհված ներքին վարկանիշերի, ռիսկի վճարի և ձևավորվող պահուստների ծավալների համապատասխանեցված սանդղակ:¹²

Վարկանիշ	Ռիսկի վճար	Պահուստների ծավալ
AAA	0%	1%
AA	0%	1%
A	0%	1%
BBB	(0...0.5%]	1%
BB	(0.5...1%]	1%
B	(1...2%]	1%
CCC	(2...3%]	2%
CC	(3...4%]	2%
C	-	-
D	-	-

Բազային տոկոսադրույքը և շահույթի տոկոսադրույքը ընդհանուր առմամբ լինում են համարժեք բոլոր փոխառու-իրավաբանական անձանց համար, իսկ ռիսկի վճարի մեծությունը ուղղակիորեն կախված է փոխառու-իրավաբանական անձին շնորհված ներքին վարկանիշից: Առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների կողմից հաշվարկված ռիսկի վճարը, համաձայն ներքին վարկանշման ներկայացվող մեթոդական մոտեցման, պետք է մեծանա վարկանիշի իջեցմանը զուգընթաց և հակառակը: Օրինակ՝ AAA վարկանիշի ռիսկի վճարը կարող է լինել 0%, իսկ BB-ինը՝ (0,5%...1%) (աղյուսակ՝ 1.) և այլն:

Ռիսկի վճարի մեծությունը առևտրային բանկերը և վարկային կազմակերպությունները պետք է որոշեն ելնելով իրենց ռիսկ-ախորժակից, որն էլ պետք է սահմանվի հիմնվելով վերջիններիս հեռանկարային զարգացման ծրագրից և ռազմավարական պլանից: Ռիսկ-ախորժակը (որի հակառակ կողմը հանդիսանում է ռիսկից խուսափելը) իրենից ներկայացնում է որոշակի եկամուտ ստանալու նպատակով որոշակի մակարդակի ռիսկ ստանձնելու ցանկություն¹³: Ֆինանսական հաստատություններին անհրաժեշտ է սահմանել իրենց ռիսկ-ախորժակը կապված տարբեր տեսակի և մակարդակների ռիսկերի ստանձման հետ՝ հաշվի առնելով այդպիսի ռիսկերի կառավարման իրենց կազմակերպչական ունակությունը¹³: Օրինակ՝ ներկայացվող ներքին վարկանշման մշակված մեթոդական մոտեցման շրջանակներում առաջարկվում է CC-ից ցածր ներքին վարկանիշի դեպքում փոխառու-իրավաբանական անձին մերժել վարկային ռիսկ պարունակող գործարքներ կնքելիս:

Առևտրային բանկերը և վարկային կազմակերպությունները վարկանշում են փոխառու-իրավաբանական անձանց, ստեղծում են ընդհանուր պահուստ և, կախված շնորհվող ներքին վարկանիշից, կատարում հատկացում 1-2% -ի սահմաններում (աղյուսակ՝ 1.), հետևաբար բարձր վարկանիշից դեպի ցածր՝ ակտիվների գծով պահուստների հատկացումների տոկոսադրույքը պետք է ավելանա:

Առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների կողմից փոխառու-իրավաբանական անձանց տրամադրվող վարկային ռեսուրսների հանդեպ սահմանաչափերի կիրառումը վարկային ռիսկի կառավարման մեթոդներից մեկն է: Վերջինիս նպատակը վարկային ռիսկի նվազեցումն է՝ վարկային ռեսուրսի բացարձակ

¹² Աղյուսակը կազմված է հեղինակի կողմից՝ մշակված ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցման շրջանակներում:

¹³ Միջազգային ֆինանսական կորպորացիա (IFC), ֆինանսական հաստատություններում ռիսկերի կառավարման ստանդարտներ, ուսումնական ձեռնարկ, 2012, 6-7 էջ:

մծնության սահմանափակման միջոցով¹⁴: Առևտրային բանկերում և վարկային կազմակերպություններում փոխառու-իրավաբանական անձանց հետ ակտիվային գործարքների գծով սահմանաչափերի կիրառումը սովորաբար իրականացվում է «վարկանիշ–սահմանաչափ» համապատասխանեցված սանդղակի միջոցով¹⁴: Յուրաքանչյուր առևտրային բանկ կամ վարկային կազմակերպություն՝ կախված ռեսուրսների տեղաբաշխման իր կողմից իրականացվող քաղաքականությունից և ՀՀ Կենտրոնական Բանկի կողմից սահմանված նորմատիվներից, պետք է ընտրի վարկային սահմանաչափերի հաշվարկման առկա մոդելներից որևիցե մեկը կամ մշակի իր սեփական «վարկանիշ–սահմանաչափ» համապատասխանեցված սանդղակը (աղյուսակ՝ 2.)՝ վարկային ռեսուրսների սահմանաչափերի իր համար ընդունելի առավելագույնի, միջինի և ցածրի սահմաններով:

Աղյուսակ 2. Մշակված ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցման շրջանակներում կազմված «վարկանիշ–սահմանաչափ» համապատասխանեցված սանդղակ:¹⁵

Վարկանիշեր	Սահմանաչափեր (հազ. դրամ)
AAA	Առավելագույն
AA	
A	
BBB	
BB	Միջին
B	
CCC	
CC	Ցածր
C	
D	

Կատարված վերլուծությունների հիման վրա նպատակահարմար ենք համարում առաջարկվող ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցման շրջանակներում վարկանշային դասերը խմբավորել ըստ տրամադրվող վարկային ռեսուրսների սահմանաչափերի հետևյալ կերպ. AAA-ից BBB վարկանիշ ունեցող փոխառու-իրավաբանական անձանց սահմանել առավելագույն սահմանաչափ, BB-ից CCC միջին, CC-ից C՝ ցածր, իսկ D վարկանիշ ունեցողներին մերժել վարկավորման մեջ, քանի որ վերջիններս անվճարունակ են: Առևտրային բանկերը և վարկային կազմակերպությունները օբյեկտիվ պատճառների առկայության դեպքում կարող են փոփոխել տրամադրվող վարկային ռեսուրսների սահմանաչափերի շեմային արժեքները (օրինակ փոխարժեքի կտրուկ տատանում, տնտեսության որոշ ճյուղերի անկում և այլն), ինչպես նաև վարկանշային դասերի և վերջիններիս համապատասխանեցված սահմանաչափերի խմբերը:

Ատենախոսության երրորդ՝ «ՀՀ-ում փոխառու-իրավաբանական անձանց ներքին վարկանշման համակարգի ձևավորման մեթոդական մոտեցում», գլխում վերլուծության են ենթարկվել ընտրվել և գնահատվել են փոխառու-իրավաբանական անձանց վարկանշման վրա ազդող քանակական և փորձագիտական գնահատմանը ենթարկվող գործոնները, կատարվել է փոխառու-իրավաբանական անձանց գործունեության որակական ռիսկերի գնահատում և կանխատեսում, ներկայացվել է առաջարկվող մեթոդական մոտեցման շրջանակներում փոխառու-

¹⁴ Шаталова Е., Шаталов А., Оценка кредитоспособности заемщиков в банковском риск-менеджменте, Москва, 2011, стр 18, 56.

¹⁵ Աղյուսակը կազմված է հեղինակի կողմից՝ մշակված ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցման շրջանակներում:

իրավաբանական անձանց ներքին վարկանիշի շնորհման կարգը:

Առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների կողմից փոխառու-իրավաբանական անձանց ներքին վարկանշումը ներկայացվող ներքին վարկանշման մշակված մեթոդական մոտեցման շրջանակներում իրականացվում է վարկային ռիսկի քանակական և փորձագիտական գնահատականների միագումար գնահատման հիման վրա: Քանակական գնահատումը իրենից ներկայացնում է ֆինանսական ցուցանիշների վերլուծություն փոխառու-իրավաբանական անձի ֆինանսական վիճակը գնահատելու նպատակով: Ներկայացվող ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցման շրջանակներում կիրառվում են հինգ խումբ ֆինանսական գործակիցներ, որոնք կոռելյացիոն կապի մեջ չեն գտնվում միմյանց հետ և որոնց միջոցով հնարավոր է ստանալ փոխառու-իրավաբանական անձի ֆինանսական վիճակի, շահույթի և վնասի, ակտիվների և պասիվների կառուցվածքի օբյեկտիվ պատկեր¹⁶: Առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների կողմից փոխառու-իրավաբանական անձանց շնորհված ներքին վարկանիշը պետք է միտված լինի ապագային, այսինքն լիակատար տեղեկատվություն տրամադրի ինչպես տվյալ պահի դրությամբ, այնպես էլ մոտ ապագայում փոխառու-իրավաբանական անձի ֆինանսական հնարավոր վիճակի վերաբերյալ: Այդ է պատճառը, որ առաջարկվող փոխառու-իրավաբանական անձանց մշակված ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցման շրջանակներում ֆինանսական վիճակը վերլուծվում է ինչպես իրացվելիության, ֆինանսական կայունության, շահութաբերության, գործարար ակտիվության, այնպես էլ զարգացման միտումների գնահատման հիման վրա: Փոխառու-իրավաբանական անձանց քանակական գնահատման համար իրականացվել է գործոնային վերլուծություն և փորձագիտական գնահատման արդյունքում ընտրվել են հետևյալ հինգ խումբ գործակիցները (աղյուսակ` 3.)

Աղյուսակ` 3. Գործակիցների խմբեր և վերջիններիս համապատասխանեցված բալերի միջակայքեր:¹⁷

Օգտագործվող գործակիցների խմբեր	Բոլոր գործակիցների համապատասխան խմբերի գծով բալերի գումարի միջակայքեր
Իրացվելիության գործակիցներ	[0 ...10]
Ֆինանսական կայունության գործակիցներ	[-5...10]
Շահութաբերության գործակիցներ	[0...5]
Գործարար ակտիվության գործակիցներ	[0 ...10]
Զարգացման միտումների գործակիցներ	[-5...5]

Առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների կողմից փոխառու-իրավաբանական անձանց ներքին վարկանշման մոդելները ավելի իրատեսական դարձնելու նպատակով վարկային ռիսկի քանակական գնահատմանը զուգարկվել է նաև փորձագիտական գնահատումը: Փոխառու-իրավաբանական անձանց փորձագիտական գնահատումը ունի բազմաթիվ առավելություններ. նախևառաջ գոյություն ունեն այնպիսի ցուցանիշներ, որոնց քանակական չափումն ու համեմատումը անհնար է, օրինակ` հեղինակությունը, կառավարման որակը և այլն, բացի այդ տնտեսական միջավայրի ինտենսիվ փոփոխության պայմաններում երբեմն նպատակահարմար չէ առաջնորդվել ցուցանիշների միայն զուտ թվային մեկնաբանմամբ, նման դեպքերում փորձագիտական գնահատման անհրաժեշտություն է առաջանում, որի

¹⁶ Ионова А. Ф., Селезнева Н.Н., Финансовый анализ, М., 2006, стр. 66.

¹⁷ Աղյուսակը կազմված է հեղինակի կողմից` մշակված ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցման շրջանակներում:

ընթացքում բացահայտվում են այս կամ այն ցուցանիշի բացասական կամ դրական միտումները, ինչից հետո հնարավոր է դառնում գնահատել, թե այդ միտումները ժամանակավոր, թե հաստատուն բնույթ են կրում¹⁸: Փորձագիտական գնահատումը ունի նաև բացասական կողմեր. մասնավորապես որոշ հեղինակներ նշում են ներքին վարկանշման գործընթացում փորձագետների սուբյեկտիվության դրսևորման վտանգի առկայության մասին: Այդ է պատճառը, որ վարկանշման մոդելների զգալի մասում փորձագիտական գնահատմանը քանակականի համեմատ ավելի քիչ կշիռ է տրվում: Փոխառու-իրավաբանական անձանց վարկանիշ շնորհելու նպատակով գործունեության փորձագիտական գնահատումը իրականացվել է գործոնային վերլուծության հիման վրա և փորձագիտական գնահատման արդյունքում ընտրվել են ցուցանիշների հետևյալ խմբերը (աղյուսակ՝ 4):

Աղյուսակ՝ 4. Ցուցանիշների խմբեր և վերջիններիս համապատասխանեցված բալրերի գումարի միջակայքեր:

Օգտագործվող ցուցանիշների խմբեր	Բոլոր գործակիցների համապատասխան խմբերի գծով բալրերի գումարի միջակայքեր
Շուկայում զբաղեցրած դիրք	[0 ... 20]
Գործունեության դիվերսիֆիկացիա	[-5 ... 30]
Հաճախորդի բնութագրում	[0 ... 20]
Դրամական միջոցների հոսքերի կանխատեսումային հաշվարկի վերլուծություն	[0 ... 30]
Փոխառու-իրավաբանական անձանց գործունեությանը բնորոշ ռիսկերի (որոնց բացահայտումը նվազեցնում է փոխառու-իրավաբանական անձի փորձագիտական բալային գնահատականը) վերլուծություն	[0 ... 10]

Ներքին վարկանիշի շնորհումը իրենից ներկայացնում է բազմափուլ գործընթաց, որը ներկայացվող մեթոդական մոտեցման շրջանակներում ենթադրում է փոխառու-իրավաբանական անձի ֆինանսական վիճակի միջին կշռված գնահատական՝ հիմնված վերջինիս քանակական և փորձագիտական վերլուծության վրա՝ համաձայն հետևյալ բանաձևի (2):

$$PQ_0 = PQ_{\Phi} \times 0.6 + (PQ_q - \sum PQ_n) \times 0.4 \quad (2)$$

որտեղ՝

PQ_0 - փոխառու-իրավաբանական անձի ֆինանսական վիճակի վերջնական բալային գնահատական:

PQ_{Φ} - փոխառու-իրավաբանական անձի ֆինանսական վիճակի քանակական բալային գնահատականն է, որը դուրս է բերվում հինգ խումբ ֆինանսական գործակիցների հիման վրա (աղյուսակ՝ 3.):

$(PQ_q - \sum PQ_n)$ - փոխառու-իրավաբանական անձի ֆինանսական վիճակի փորձագիտական բալային գնահատական (աղյուսակ՝ 4.):

PQ_q - փոխառու-իրավաբանական անձի գործունեության բալային գնահատական:

PQ_n - փոխառու-իրավաբանական անձի գործունեության մեջ հայտնաբերված ռիսկերի բալային գնահատականն է: Եթե նախկինում հաճախորդի վարկունակու-

¹⁸ Кондратович И. Б., Экономика о социум, номер 3, 2014.

¹⁹ Աղյուսակը կազմված է հեղինակի կողմից՝ մշակված ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցման շրջանակներում:

թյունը գնահատելու նպատակով առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների վարկանշային մոդելները սահմանափակվում էին ֆինանսական վիճակի քանակական և փորձագիտական վերլուծություններով, ապա այժմ մշակված ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցման շրջանակներում փոխառու-իրավաբանական անձին շնորհված ներքին վարկանիշը արտացոլում է նաև վերջինիս գործունեությանը բնորոշ բոլոր որակական ռիսկերը, որոնք բխում են ինչպես գործունեության բնագավառի կամ գործունեության բնույթի յուրահատկություններից (ներքին գործոններ՝ ռազմավարություն, վարկային քաղաքականություն, վարկային պորտֆելի կազմ և այլն)²⁰, այնպես էլ արտաքին գործոններից, որոնց վրա փոխառու-իրավաբանական անձը ի գորու չէ ազդել (երկրի դրամավարկային քաղաքականություն, ներքին քաղաքականություն և այլն): Կախված փոխառու-իրավաբանական անձի գործունեությունից՝ վերջինիս կարող են բնորոշ լինել տարաբնույթ ռիսկեր, ինչպես առկա օրենսդրական բազայի փոփոխություն, ճգնաժամ, այնպես էլ սեփականատերերի կազմի փոփոխություն, վերջիններիս միջև կոնֆլիկտների առկայություն և այլն, որոնց համալիր գնահատումը թույլ է տալիս փոխառու-իրավաբանական անձի վարկունակության լիարժեք պատկեր ստանալ:

Կախված փոխառու-իրավաբանական անձի վերջնական բալային գնահատականից (1)²¹ վերջինիս ներկայացվող մշակված մեթոդական մոտեցման շրջանակներում շնորհվում է ներքին վարկանիշ, ըստ որի փոխառու-իրավաբանական անձը դասվում է վարկային ռիսկի միևնույն մակարդակ ունեցող փոխառու-իրավաբանական անձանց համապատասխան խմբին: Ստորև ներկայացվում է ներքին վարկանիշերի սանդղակը (աղյուսակ՝ 5.), որն ունի հետևյալ տեսքը. AAA, AA, A վարկանիշերին համապատասխանում են համապատասխանաբար (90-100], (80-90] և (70-80]: BBB, BB, B համապատասխանում են համապատասխանաբար (60-70], (50-60], և (40-50], իսկ CCC, CC, C համապատասխանում են (30-40], (20-30], (10-20] բալերը, երբ վերջնական բալային գնահատականը փոքր է 10 - ից, փոխառու-իրավաբանական անձին շնորհվում է D վարկանիշ, որը վկայում է փոխառու-իրավաբանական անձի անվճարունակության մասին:

Աղյուսակ 5. Նպարագրվող ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցման շրջանակներում կիրառվող վարկանիշերի և վերջնական բալային գնահատականների համապատասխանեցված սանդղակ:²¹

Վարկանիշ	Բալային գնահատական
AAA	(90 -100]
AA	(80 -90]
A	(70 -80]
BBB	(60 -70]
BB	(50 -60]
B	(40 -50]
CCC	(30 -40]
CC	(20 -30]
C	(10 -20]
D (default)	≤10

²⁰ Жариков В. В., Жарикова М.В., Евсейчев А.И., Управление кредитными рисками, Томбов, 2009, стр.37.

²¹ Աղյուսակը կազմված է հեղինակի կողմից՝ մշակված ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցման շրջանակներում:

Բացի փոխառու-իրավաբանական անձի հավաքած բալերի քանակը հաշվի առնելուց, վարկանիշ շնորհելու ժամանակ համաձայն ներկայացվող մշակված ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցման պետք է հաշվի առնել նաև փոխառու-իրավաբանական անձի գործունեության մեջ բացասական գործոնների առկայությունը: Մշակված մեթոդական մոտեցման շրջանակներում, եթե փոխառու-իրավաբանական անձի գործունեության մեջ բացահայտվում են բացասական գործոններ, շնորհվող ներքին վարկանիշի վրա դրվում են որոշակի սահմանափակումներ. օրինակ՝ փոխառու-իրավաբանական անձին՝ անկախ վերջնական բալային գնահատականից չի շնորհվում BB-ից բարձր վարկանիշ, եթե

- փոխառու-իրավաբանական անձի մոտ առկա է վերջին 12 ամիսների ընթացքում հիմնական պարտքի կամ տոկոսագումարների գծով 30 օրացուցային օրերից ավել ժամկետանց օրեր,
- փոխառու-իրավաբանական անձի զուտ ակտիվների 25%-ից ավելին կազմում են ժամկետանց պարտավորությունները (հարկերի, աշխատավարձերի գծով և այլն):

Փոխառու-իրավաբանական անձին, անկախ վերջնական բալային գնահատականից, չի կարող շնորհվել D-ից բարձր վարկանիշ, եթե փոխառու-իրավաբանական անձը այլ առևտրային բանկից կամ վարկային կազմակերպությունից ստացված վարկային ռեսուրսը «վատ» է սպասարկում, փոխառու-իրավաբանական անձը դասակարգվել է, վերջինիս հետ գործարքների կնքումը նպատակահարմար չէ՝ հաշվի առնելով վերջինիս մասին առկա քրեական բնույթի տեղեկատվությունը և այլն:

Փոխառու-իրավաբանական անձանց ներքին վարկանշման վերը նկարագրված մեթոդական մոտեցման շրջանակներում ստացված ներքին վարկանիշը ամբողջական է, քանի որ վերջինս հիմնված է փոխառու-իրավաբանական անձի գործունեության համալիր վերլուծության վրա: Մեթոդական մոտեցման մեջ առկա ցուցանիշների խմբերը ներառում են փոխառու-իրավաբանական անձի գործունեության ինչպես անցյալ, այնպես էլ ներկա և ապագա միտումները: Այս ամենի արդյունքում ներկայացված ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցումը կարող է օգտագործվել առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների կողմից փոխառու-իրավաբանական անձանց ներքին վարկանիշերի շնորհման գործընթացում:

Ատենախոսության «Եզրակացություններ և առաջարկություններ» բաժնում ներկայացվել են իրականացված հետազոտության հիմնական արդյունքները և գործնական առաջարկությունները.

1. ՀՀ-ում առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների կողմից վարկավորումը փոխառու-իրավաբանական անձանց համար եղել է մնում է ֆինանսական ռեսուրսների ներգրավման գլխավոր աղբյուրերից մեկը: Ֆինանսական ռեսուրսների ներգրավման բնականոն գործընթացի ապահովումը ենթադրում է վարկային միջոցների տրամադրման ընդունելի, ֆինանսական կայունությանը չխոչընդոտող, շահույթ ապահովող, անվտանգ և պարզ պայմանների առկայություն: Առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների կողմից տրամադրված վարկային ռեսուրսների մարման ռիսկը կարող է էականորեն նվազել, եթե վերջիններս իրականացնեն փոխառու-իրավաբանական անձանց վարկային ռիսկի քանակական և փորձագիտական գնահատում վերջիններիս ներքին վարկանիշ շնորհելու միջոցով, ինչը համապատասխան կլինի Բազելյան կոմիտեի կողմից սահմանված յուրաքանչյուր առևտրային բանկում փոխառու-իրավաբանական անձանց ներքին վարկանշման մոդելի առկայության պահանջին:

2. Փոխառու-իրավաբանական անձանց վարկանշման արտերկրյա և հայրենա-

կան փորձի ատենախոսության շրջանակներում կատարված ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս բացահայտել վարկանշման գործող մոդելների թերությունները և առավելությունները: Մասնավորապես որոշ մոդելներ գերծ են փոխառու-իրավաբանական անձանց վարկային ռիսկի փորձագիտական գնահատումից, փոխառու-իրավաբանական անձանց գործունեությանը բնորոշ որակական ռիսկերի վերլուծություններից և կանխատեսումներից և այլն, ինչպես նաև վերլուծված չեն այնպիսի ֆինանսական ցուցանիշներ, որոնց շնորհիվ շնորհված ներքին վարկանիշը կլիներ ապագային միտված: Բացի այդ, փորձ է արվել բացահայտել հրապարակված ներքին վարկանշման մոդելների կիրառման խոչընդոտները ԴՀ-ում. կախված տնտեսության առանձնահատկություններից՝ շուկայի մեծությունից, կազմակերպության գործունեության ծավալներից, երկրի շրջափակման արդյունքում արտահանման դժվարություններից և այլն, ԴՀ-ում առկա են վարկավորման առանձնահատկություններ, որոնք իրենց ազդեցությունն են թողնում փոխառու-իրավաբանական անձանց շնորհվող ներքին վարկանիշի վրա:

3. Ատենախոսության շրջանակներում կատարված վերլուծությունների հիման վրա կարելի է եզրակացնել, որ փոխառու-իրավաբանական անձանց վարկանշման մոդելները տարբերվում են ըստ ընտրված ցուցանիշների խմբերի, վերջիններում առկա ցուցանիշների կազմի, յուրաքանչյուր ցուցանիշի գծով շնորհված բալերի և վերջիններիս համապատասխանեցված վարկանիշերի և այլն: Բացի այդ վարկանշման մոդելները տարբերվում են ըստ վարկային ռիսկի վերլուծության քանակական և փորձագիտական գործակիցների կշիռների:

4. Ատենախոսության թեմայի շրջանակներում կատարված հետազոտության հիման վրա բացահայտվեց, որ մի շարք ԴՀ առևտրային բանկեր իրականացնում են փոխառու-իրավաբանական անձանց վարկանշում սեփական ներքին վարկանշման մոդելներով: Այդ մոդելները ժամանակի ընթացքում պետք է անցնեն վալիդացման փուլ և այդ պատճառով տվյալ մոդելների կիրառման արդյունքում յուրաքանչյուր փոխառու-իրավաբանական անձ ստանում է ոչ համարժեք վարկանիշ տարբեր առևտրային բանկերում:

5. Ատենախոսության շրջանակներում առաջարկվող փոխառու-իրավաբանական անձանց ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցման սահմաններում ստացված արդյունքները կարող են օգտագործվել փոխառու-իրավաբանական անձանց սնանկության հավանականության ցուցանիշը հաշվարկելիս, վարկային պորտֆելի որակը գնահատելիս, տրամադրվող վարկի գծով սպասելի և չնախատեսված կորուստների մեծությունը գնահատելիս, ռիսկի վճարի տոկոսադրույքը հաշվարկելիս, տրամադրվող վարկային ռեսուրսի սահմանաչափը սահմանելիս, գործարքների իրականացման գնային պայմանները սահմանելիս, որոնք կապված են վարկային ռիսկերի ընդունման հետ, ինչպես նաև վարկային ռեսուրսների գծով ԴՀ ԿԲ սահմանված նորմատիվներով պահուստների չափը թույլատրելի մակարդակով բարձրացման անհրաժեշտությունը գնահատելիս և այլն:

6. Առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների կողմից կիրառվող ներքին վարկանշման մոդելի արդյունքում ստացված ներքին վարկանիշը պետք է արտահայտի, ինչպես փոխառու-իրավաբանական անձի ֆինանսական վիճակը, այնպես էլ շուկայում զբաղեցրած դիրքը, վարկային պատմությունը, կառավարման որակը, դրամական հոսքերի շարժը, վերջինիս գործունեությանը բնորոշ որակական ռիսկերը և այլն:

7. Փոխառու-իրավաբանական անձանց ներքին վարկանշման համար անհրաժեշտ տեղեկատվությունը չպետք է սահմանափակվի միայն պաշտոնական ֆինանսական հաշվետվությունները վերլուծելով, անհրաժեշտ է օգտագործել նաև կառավարչական հաշվետվություններ, որոնք փոխառու-իրավաբանական անձիք

տրամադրում են առևտրային բանկերին և վարկային կազմակերպություններին վարկային միջոցներ ներգրավելիս:

8. Չնայած այն հանգամանքին, որ փոխառու-իրավաբանական անձին շնորհված ներքին վարկանիշը արտացոլում է տվյալ ժամանակահատվածի դրությամբ վերջինիս վարկունակությունը, այն պետք է ունենա ապագային միտվածություն, ինչը բացակայում է վարկանշման գործող մոդելներում: Առաջարկվող փոխառու-իրավաբանական անձանց մշակված ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցման շրջանակներում այդ թերությունը փորձ է արվել շտկել ֆինանսական վիճակի վերլուծության ժամանակ գնահատելով նաև փոխառու-իրավաբանական անձանց գործունեության զարգացման միտումները:

9. Փոխառու-իրավաբանական անձանց ներքին վարկանշման մեթոդական մոտեցման շրջանակներում իրականացվել է վերջիններիս գործունեությանը բնորոշ հնարավոր ռիսկերի վերլուծություն և կանխատեսում, ինչպես նաև վերլուծությունների հիման վրա մշակվել է պոտենցիալ ռիսկերի և վերջիններիս գծով շնորհվող բալերի համապատասխանեցված սանդղակ, որը թույլ է տալիս ավելի իրատեսական ներքին վարկանիշի շնորհում:

10. Ատենախոսության թեմայի վերլուծության ամփոփման արդյունքում կազմվել է սպասելի և չնախատեսված կորուստների և շնորհված ներքին վարկանիշերի համապատասխանեցված սանդղակ, ձևավորվել է շնորհված ներքին վարկանիշերի և վերջիններիս համապատասխանեցված սահմանաչափերի սանդղակ, կազմվել է վարկանիշերի և փոխառու-իրավաբանական անձանց ներքին վարկանշման գործընթացում վերլուծվող ֆինանսական գործակիցների բլոկի, փորձագիտական ցուցանիշների և փոխառու-իրավաբանական անձի գործունեությանը բնորոշ որակական ռիսկերի վերլուծության և կանխատեսման բլոկի հավաքած միագումար բալերի համապատասխանեցված սանդղակ:

Ատենախոսության հիմնական արդյունքները տպագրվել են հեղինակի հետևյալ գիտական հոդվածներում:

1. Միրզոյան Ն. - «Ֆինանսական կազմակերպությունների վարկային ռիսկի հաշվարկման և վարկանշային գնահատման մեթոդաբանական հիմնահարցեր» - Տնտեսագիտության ժամանակակից հիմնահարցեր, ուսանողների, ասպիրանտների և երիտասարդ գիտնականների միջազգային գիտաժողով, ԵՊՀ երիտասարդ գիտնականների միավորում, Երևան 2013, էջ 85-88:
2. Միրզոյան Ն. - «Վարկանշման մեթոդների համեմատական վերլուծություն» - Տնտեսագիտության ժամանակակից հիմնահարցեր, ուսանողների, ասպիրանտների և երիտասարդ գիտնականների միջազգային 2-րդ գիտաժողով, ԵՊՀ երիտասարդ գիտնականների միավորում, Երևան 2014, էջ 76-81:
3. Միրզոյան Ն. - «Առևտրային կազմակերպությունների վարկային ռիսկի հաշվարկման և վարկանշային գնահատման մեթոդական մոտեցում» - Տնտեսագիտության ժամանակակից հիմնահարցեր, ուսանողների, ասպիրանտների և երիտասարդ գիտնականների միջազգային 3-րդ գիտաժողով, ԵՊՀ երիտասարդ գիտնականների միավորում, Երևան 2015, էջ 92-98:
4. Միրզոյան Ն. - «Առևտրային բանկերի կողմից կազմակերպությունների ներքին վարկանշման մեթոդաբանություն» - «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա» հանդես # 3 - 4 (175 - 176), Երևան 2015, էջ 48-50:

Мирзоян Нарине Эрнестовна

“Основные вопросы общей оценки и прогнозирования рисков неплатежеспособности предприятий в РА”.

Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.02 «Экономика, управление хозяйством и его отраслями»

Защита состоится 27-го ноября 2015 года в 13.30 часов на заседании Специализированного совета 015 ВАК РА по экономике, действующего в Ереванском государственном университете, по адресу: г. Ереван, 0009, ул. Абовяна 52.

Резюме

В развивающихся странах одним из главных условий развития экономики является обеспечение нормального процесса привлечения кредитных ресурсов со стороны юридических лиц. Растущая конкуренция в финансовой системе, стремление развиваться и т.д., заставляют коммерческие банки и кредитные организации все больше и больше внимания уделять управлению заемных средств и оценке кредитоспособности контрагентов путем присвоения рейтинга.

Целью диссертации является общая оценка и прогнозирование рисков неплатежеспособности заемщиков-юридических лиц в РА со стороны коммерческих банков и кредитных организаций с помощью алгоритма присвоения внутреннего рейтинга на основе количественной и экспертной оценки кредитных рисков. Для достижения данной цели в рамках диссертации предлагается решение следующих проблем.

- исследование и анализ моделей рейтингования и оценки рисков неплатежеспособности и банкротства, а также современные тенденции их развития;
- анализ достоинств и недостатков моделей внутреннего рейтингования;
- определение специфики применения опубликованных моделей внутреннего рейтингования в финансовой системе РА;
- анализ процесса рейтинговой оценки и направления использования рейтинга;
- разработка связи между ожидаемыми и неожиданными потерями по кредитным ресурсам и присвоенными внутренними рейтингами;
- разработка связи между лимитами кредитных ресурсов и присвоенными внутренними рейтингами;
- оценка и прогнозирование качественных рисков, присущих деятельности заемщика-юридического лица, в рамках осуществления рейтингового процесса;
- разработка методического подхода внутреннего рейтингования на основе выбора, анализа и оценки факторов, поддающихся количественной и экспертной оценке.

Объектом исследования являются заемщики-юридические лица, которые обслуживаются в коммерческих банках и кредитных организациях, действующих в РА. Предметом исследования являются основные задачи общей оценки и прогнозирования рисков неплатежеспособности заемщиков-юридических лиц в коммерческих банках и кредитных организациях посредством присвоения внутреннего рейтинга.

В первой главе осуществлено сравнение моделей рейтингования заемщиков-юридических лиц и анализ тенденций развития их построения.

Во второй главе изложена рейтинговая оценка, как основа повышения продуктивности управления кредитными рисками.

В третьей главе представлен методический подход формулирования системы внутреннего рейтингования заемщика-юридического лица в РА.

Научная новизна диссертационной работы заключается в следующем:

- разработан методический подход внутреннего рейтингования заемщиков-юридических лиц на основе количественной и экспертной оценки кредитных рисков;
- осуществлены анализ, отбор и оценка факторов, подлежащих количественным и экспертным оценкам, которые воздействуют на рейтингование заемщиков-юридических лиц,
- осуществлены отбор и оценка качественных рисков, присущих заемщикам-юридическим лицам,
- с целью повышения продуктивности управления кредитными рисками в коммерческих банках и кредитных организациях, разработана шкала присвоенных внутренних рейтингов, платы за риск и соответствующих им резервов.

NARINE E. MIRZOYAN

“Key issues in RA regarding complex evaluation and forecast of the insolvency risks of companies”.

The abstract of the dissertation is submitted for the pursuing of the degree of PhD of Economics in the speciality 08.00.02 “Economy, Management of the Economics and Its spheres”.

The defense of the dissertation will be held at 13.30 on November 27, 2015 at the Meeting of Specialized Council 015 of Economics of the Supreme Certifying Commission of RA acting at Yerevan State University. Address: 52 Abovyan str., Yerevan, 0009.

RESUME

The main objective of the dissertation theme is complex evaluation and forecast of the insolvency risks of borrowing legal entities in commercial banks and credit organizations by means of algorithm of granting credit internal rating, which is based on quantitative and expertise assessment. To reach the set goal the following problems were pointed out in the framework of the dissertation:

- Realize examination and analysis of the modern trends of the insolvency and bankruptcy risks' evaluation, rating models and the construction,
- Analyze the advantages and disadvantages of the internal rating model,
- Discover applicability features of the released internal rating models in the financial system of RA,
- Realize interconnection between expected and unexpected losses of credit resources and awarded internal rating,
- Realize interconnection between credit resources' limits and awarded internal rating,
- Evaluate and forecast borrowing legal entity's typical operation qualitative risks in the framework of rating process,
- Develop methodological approach for internal rating based on the choice, analyses and evaluation of the factors which are subject to credit risks' quantitative and expert evaluation ,

The main objects of examination in the framework of the dissertation theme are the borrowing legal entities which are served at the banks and credit organization. The objectives of the examination are the main issues in complex evaluation and forecast of the insolvency risks of borrowing legal entities in commercial banks and credit organizations of RA by means of internal rating.

In the first chapter of the dissertation, which is called “Borrowing legal entities rating models comparison and the construction development trends analysis”, the analysis of industry and sectors of trade, general terms and conditions were analyzed by international rating organization (Moody’s, Fitch, S&P), rating models and their modern construction trends were presented.

In the second chapter of the dissertation, called “Evaluation of rating as the base for increasing the management effectiveness of credit risk”, the process of evaluation of rating and the direction of use of rating were presented, borrowing legal entities’ internal rating comparative analysis at commercial banks were realized, evaluation of credit resources expected and unexpected losses was done, credit resources limits provided to borrowing legal entities by commercial banks and credit organizations were set.

In the third chapter, called “Methodological approach to borrowing legal entities’ internal rating system formation in RA”, were analyzed, chosen and evaluated quantitative and expertise evaluated factors, which influence the legal entities’ rating, borrowing legal entities’ activity qualitative risks evaluation and forecasting was realized, borrowing legal entities internal rating award was presented in the framework of suggested methodological approach.

The scientific novelties of the dissertation, which are aimed to solve the tasks suggested in the research, are the followings:

- Borrowing legal entities’ internal rating approach was developed, which is based on the quantitative and expertise evaluations of credit risk,
- The analysis, choice and evaluation of quantitative and expertise evaluated factors, which influence the legal entities’ rating was realized,
- Borrowing legal entities’ activities’ qualitative risks’ choice and evaluation was done,
- In order to increase credit risks’ management effectiveness at banks and credit organizations, granted internal rating, risks’ payments’ and the scale adapted to the size of reserves of the latter were developed.

